

ОЛЕНА КАШУБА-ВОЛЬВАЧ

**«УКРАЇНСЬКІ 1920-ТІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЧИ ТРАГЕДІЯ?»
ТЕЗИ ДО ДИСКУСІЇ****“THE UKRAINIAN 1920s: NATIONAL REVIVAL OR TRAGEDY?”
THESES FOR THE DISCUSSION**

УДК 323.2:94(477)“1920”

DOI: 10.31500/2309-8155.24.2024.318947

Олена Кашуба-Вольвач

Кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу культурних стратегій, ініціатив та технологій Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України

Olena Kashuba-Volvach

Ph.D. in Art Studies, Senior Researcher, Leading Researcher in the Department of Cultural Strategies, Initiatives and Technologies at the Modern Art Research Institute, National Academy of Arts of Ukraine

e-mail: helen.kashuba@gmail.comorcid.org/0000-0002-2753-7428

Анотація. Під час відзначення 125-ліття від заснування Національного художнього музею України авторка статті модерувала дискусію на тему «Українські 1920-ті: національне відродження чи трагедія?». В рамках цієї події відбулося обговорення різних аспектів українського модернізму 1920–1930-х років. Дослідники, що брали участь у дискусії, для першого її етапу опрацювали основний фактаж та його рецепцію. Відтак на обговорення були винесені такі питання: 1. «Національне відродження» в культурі як становлення української ідентичності: процеси, рухи, явища; 2. Хронологічні межі «національного відродження»; 3. Нова ідентичність «національного відродження»: українське, радянське чи «соцреалістичне».

Ключові слова: Національний художній музей України, українське національне відродження 1920-х, українське мистецтво початку ХХ століття, соцреалізм, коренізація, український модернізм.

У жовтні 2024 року Національний художній музей України (НХМУ) відзначав ювілейну дату — 125 років від свого заснування. З цієї нагоди було проведено низку подій. Зокрема, 8 і 9 жовтня відбулася наукова конференція «Національний український музей: часи, люди, долі», підготовлена у співпраці із Національним музеєм історії України та Національним музеєм декоративного мистецтва України. Музей організував і два виставкові проекти. Виставка «Витоки» стала своєрідною реплікою на історичну експозицію, що була відкрита зусиллями Вікентія Хвойки і якою Київський музей старожитностей і мистецтв (перша назва НХМУ) розпочав свою роботу в ще незавершеній будівлі.

Друга виставка — віртуальна реконструкція легендарної виставки 1925 року «Український

портрет XVII–XX століть». Цей масштабний проєкт відбувся на основі оцифрованих матеріалів експозиції 1925 року. За допомогою сучасних технологій експозиція виставки українського портрету XVII–XX століть 1925 року відтворена так, як її задумувала «золота плеяда» провідних працівників музею — Микола Біляшівський, Данило Щербаківський та Федір Ернст. Експозиція демонструвала їх концептуальний підхід у вивченні музейної колекції як репрезентації саме історії українського мистецтва. Сучасний дослідницький проєкт дозволив ідентифікувати та знайти чимало робіт, що раніше були в колекції НХМУ, але на сьогодні розпорошені в інших музейних колекціях або ж зникли під час Другої світової війни. Робота проєкту тривала кілька років, протягом яких в ньому

взяли участь дослідники з музейних установ і культурних інституцій Києва, Львова та Харкова.

До цих подій було приурочено публічну програму до 125-річчя музею, яку Національний художній музей України проводив у співпраці з Національним музеєм історії України й Національним музеєм дероративного мистецтва України за підтримки Центру урбаністичних студій. Програма складалася з серії дискусій, що стали платформою для обговорення важливих тем щодо переосмислення мистецької спадщини, історичних контекстів:

1. Вступна розмова;
2. Київська Русь, Україна-Русь, Литовська Русь? Проблема термінології; [1]
3. Україна домодерної доби: питання хронології та періодизації; [2]
4. Україна в XIX столітті: суперечності національного самоусвідомлення; [3]
5. Українські 1920-ті: національне відродження чи трагедія? [4]
6. Мистецтво другої половини XX століття: інерція термінології радянського періоду; [5]
7. Як говорити про кримськотатарську спадщину в контексті історії України? [6]

Участь в дискусіях брали не тільки музейні науковці, а й дослідники культури, мистецтва, історії, літератури. Обговорювалися актуальні питання, з якими стикаються науковці під час своїх досліджень: як змінювати фокус бачення у вирішенні історіографічних, термінологічних проблем, переосмислювати відомі факти й радянські концепції, де проходять межі ідеологічних деформацій в мистецьких стилях та напрямках, чи потребує перегляду усталена термінологія і періодизація щодо культурної спадщини України.

Дискусія «Українські 1920-ті: національне відродження чи трагедія?» ставила важливі питання щодо різних аспектів модернізму в Україні 1920–1930-х років. В обговоренні взяли участь доктор історичних наук Ярослав Грицак (Український католицький університет, Львів), докторка мистецтвознавства Ганна Веселовська (ІПСМ НАМУ, Київ), кандидатка історичних наук Анна Яненко (Національний заповідник «Киево-Печерська лавра»), працівниці Національного музею декоративного мистецтва України Олена Шевчук, Людмила Тихонова, Ірина Бекетова. Модерувала дискусію Олена Кашуба-Вольвач.

Інтродукція дискусії. В українському модернізмі можна виокремити два етапи. Перший етап охоплює початок 1900-х — початок 1920-х років і характеризується як час «вільного творчого експерименту», який знайшов відображення в численних творчих практиках митців. У цей час вони опановували методи і засоби нових європейських мистецьких течій і разом з тим створювали свої гібридні форми цих стилів. Другий етап охоплює час від утворення незалежної Української держави до масових репресій з боку радянської влади наприкінці 1930-х років.

Мистецькі експерименти, що відбувалися у короткий період від кінця 1910-х — початку 1920-х еволюціонували у бік створення власних сучасних мистецьких традицій, що спиралися на національне підґрунтя та свободу творчого висловлювання. Розвиток цього руху продовжувався майже два десятиліття, але вже на початку 1930-х років його заміщує «радянське» мистецтво, яке було ідеологічне за своєю суттю і тяжіло до реалістичної стилістики. Перший етап модернізму можна розглядати в контексті обох частин України, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій.

Незважаючи на короткий час існування Української Народної Республіки (1917–1921), національним елітам вдалось провести розбудову незалежної держави. Розпочався стрімкий процес національного відродження в культурі, який відбувався на тлі кривавої радянсько-української війни. Поразка Української революції 1917–1921 років призвела до втрати державної незалежності, проте не спричинила занепаду національного руху в радянській Україні. Короткий час існування УНР та спроба розбудови національних інституцій надали національно-державницького спрямування мистецько-культурним рухам на всі 1920-ті та першу половину 1930-х років. У ці десятиліття було закладено головні ідеї та шляхи розвитку української культури, чільне місце серед яких посідали національні запити, і вони стали часом національного відродження. Встановлення радянської влади в Україні в 1921 році спричинило значні зміни в мистецькому житті, зруйнувало послідовний розвиток модерністських течій. Тим не менш, протягом першого десятиліття радянської влади імпульс інновацій попередньої епохи виявився настільки потужним, що продовжував

впливати та формувати сучасні мистецькі сцени в таких містах, як Київ, Харків, Одеса тощо. Культурну арену продовжували завойовувати різноманітні авангардні новації в українській літературі, кіно, театрі, образотворчому мистецтві, архітектурі.

Такі тенденції склали загрозу ідеологічним наративам радянської влади, яка, намагаючись взяти під контроль ці рухи та зміцнити свій вплив в Україні, запровадила політику «коренізації». Таким чином в Україні, на відміну від інших республік Радянського Союзу, хоч і на короткий час, було створено культурну автономію від центральної союзної влади, що уможливило продовжити період радикальних модерністських експериментів.

Протягом десятиліття (від другої половини 1920-х до середини 1930-х років) відбувався проєкт створення нової культурної ідентичності. Мистецькі дискусії стають приводом для політичних переслідувань. Реорганізація Української академії мистецтв в Київський художній інститут на підконтрольній більшовикам території України 1924 року стала яскравим проявом намагання радянської влади боротися з інституціями, які втілювали історію національної державності.

Від початку 1930-х загальна заполітизованість усіх сфер життя в радянській державі призвела до жорсткої регуляції та контролю в культурі. Ідеологія активно завойовує мистецький простір і проявляється насамперед в соціалізації сюжетів. Притаманна двадцятим рокам діяльність різноманітних за мистецькими концепціями об'єднань з початком нового десятиліття перероджується під тиском жорсткого диктату радянської партійної ідеології в пафосне мистецтво «соціалістичного реалізму» — різностильове мистецтво доби радянського тоталітаризму.

Тези до дискусії. На першому етапі дослідники опрацювали основний фактаж та його рецепцію. Відтак на обговорення були винесені такі питання:

Блок 1. «Національне відродження» як становлення української ідентичності: процеси, рухи, явища:

- становлення української ідентичності на початку ХХ століття через осучаснення національної культури та її долучення до загального мейнстріму європейської культури;
- феномени національного відродження: «бойчукізм», національний театр, декоративне мис-

тецтво, література (ідейні смисли, стилістичні ознаки, мистецькі школи);

- чи відбулося б національне відродження без української революції та визвольних змагань 1917–1921 років;
- феномен «НЕП» (1921–1928) і його вплив на мистецьке життя України, адже саме з нього почалося чимало культурно-мистецьких проєктів 1920-х.

Блок 2. Хронологічні межі «національного відродження»:

- яку періодизацію застосовувати до мистецтва / культури 1900–1930-х років?
- коли почалося «національне відродження» в мистецтві України: у середині 1920-х чи на початку ХХ століття, відколи українські інтелектуали, публіцисти, митці підняли питання про «український стиль» в мистецтві тощо;
- чи можемо ми й досі послуговуватися радянською періодизацією, а почасти й термінологією, розділяючи першу третину ХХ століття 1917 роком.

Блок 3. Нова ідентичність «національного відродження»: «українське», «радянське» чи «соцреалістичне»:

- пролетаризація освіти, а почасти її люмпенізація дозволила за дуже короткий строк змінити соціальну мапу освіченого прошарку, а також її естетику та етику внутрішніх взаємовідносин;
- наразі існує вже новий «штамп», що політика «українізації» / коренізації спричинила культурний бум та стрімкий розвиток мистецтва. Чи можемо ми так безапеляційно стверджувати і що робити, аби ця теза не стала штампом. Який критичний підхід в дослідженнях варто застосовувати;
- оцінка «українізації» з точки зору деколонізації: «національне відродження» чи національна трагедія. Трагічна дискусія між «Новою генерацією» та бойчуківцями. Чи можемо дати сьогодні оцінку цьому процесу;
- український фокус бачення: як виглядає з цієї точці політика «українізації» / коренізації;
- що таке соціалістичний реалізм — мистецький стиль, соціально-культурний феномен чи просто мистецтво доби соціалізму / тоталітаризму?
- відмова вживати термін «соцреалізм» як крок до деколонізації, український та імперський погляд на це питання.

Література

1. Київська Русь, Україна-Русь, Литовська Русь? Проблема термінології // Національний художній музей України. Дата оновлення: 18.10.2024. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=966293892200591&set=a.630808489082468> (дата звернення 01.12.2024).
2. Україна домодерної доби: питання хронології та періодизації // Національний художній музей України. Дата оновлення: 28.10.2024. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=973897098106937&set=a.630808489082468> (дата звернення 01.12.2024).
3. Україна в XIX ст.: суперечності національного самоусвідомлення // Національний художній музей України. Дата оновлення: 08.11.2024. URL: <https://namu.ua/novyny/vidkryta-dyskusiya-ukrayina-v-xix-stolitti-superechnosti-nacjonalnogo-samousvidomlennya/> (дата звернення 01.12.2024).
4. Українські 1920-ті: національне відродження чи трагедія? // Національний художній музей України. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://namu.ua/novyny/dyskusiya-ukrayinski-1920-i-nacjonalne-vidrodzhennya-chy-tragediya/> (дата звернення 15.12.2024).
5. Мистецтво другої половини XX століття: інерція термінології радянського періоду // Національний художній музей України. Дата оновлення: 29.11.2024. URL: <https://namu.ua/novyny/rozmova-mystectvo-drugoyi-polovyny-xx-stolittya-inercziya-terminologiyi-radyanskogo-periodu/> (дата звернення 15.12.2024).
6. Як говорити про кримськотатарську спадщину в контексті історії України? // Національний художній музей України. Дата оновлення: 06.12.2024. URL: <https://namu.ua/novyny/dyskusiya-yak-govoryty-pro-krymskotatarsku-spadshhynu-v-konteksti-istoriyi-ukrayiny/> (дата звернення 15.12.2024).

References

1. Kyivska Rus, Ukraina-Rus, Lytovska Rus? Problema terminolohii. (2024, October 18). [Kyivan Rus, Ukraine-Rus, Lithuanian Rus? The Problem of Terminology]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo/?fbid=966293892200591&set=a.630808489082468> [in Ukrainian].
2. Ukraina domodernoi doby: pytannia khronolohii ta periodyzatsii. (2014, October 28). [Ukraine in the Pre-modern Era: On Chronology and Periodization]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo/?fbid=973897098106937&set=a.630808489082468> [in Ukrainian].
3. Ukraina v XIX st.: superechnosti natsionalnogo samousvidomlennia. (2024, November 8). [Ukraine in the Nineteenth Century: Contradictions of National Identity]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://namu.ua/novyny/vidkryta-dyskusiya-ukrayina-v-xix-stolitti-superechnosti-nacjonalnogo-samousvidomlennya/> [in Ukrainian].
4. Ukrayinski 1920-ti: natsionalne vidrodzhennia chy trahediia? (2014, November 15). [The Ukrainian 1920s: National Revival or Tragedy?]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://namu.ua/novyny/dyskusiya-ukrayinski-1920-i-nacjonalne-vidrodzhennya-chy-tragediya/> [in Ukrainian].
5. Mystetstvo druhoi polovyny XX stolittia: inertsii terminolohii radianskoho periodu. (2024, November 29). [The Art of the Second Half of the 20th Century: The Inertia of Soviet Terminology]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://namu.ua/novyny/rozmova-mystectvo-drugoyi-polovyny-xx-stolittya-inercziya-terminologiyi-radyanskogo-periodu/> [in Ukrainian].
6. Yak hovoryty pro krymskotatarsku spadshhynu v konteksti istorii Ukrainy? (2024, December 6). [How to Talk About the Crimean Tatar Heritage in the Context of Ukrainian History?]. *National Art Museum of Ukraine*. Retrieved from <https://namu.ua/novyny/dyskusiya-yak-govoryty-pro-krymskotatarsku-spadshhynu-v-konteksti-istoriyi-ukrayiny/> [in Ukrainian].

Olena Kashuba-Volvach

“THE UKRAINIAN 1920S: NATIONAL REVIVAL OR TRAGEDY?” THESES FOR THE DISCUSSION

Abstract. During the celebration of the 125th anniversary of the establishment of the National Art Museum of Ukraine, the author of the article moderated a discussion on the topic “The Ukrainian 1920s: National Revival or Tragedy?”. The event featured a discussion of various aspects of Ukrainian modernism in the 1920s and 1930s. For the first stage of the discussion, the researchers who took part in it worked out the main facts and their reception. The following issues were discussed: 1. “National revival” as the development of Ukrainian identity: processes, movements, phenomena; 2. Chronological limits of the “national revival”; 3. New identity of the “national revival”: Ukrainian, Soviet, or “socialist realist.”

Keywords: National Art Museum of Ukraine, Ukrainian national revival of the 1920s, Ukrainian art of the early twentieth century, socialist realism, korenizatsiia (indigenization or nativization), Ukrainian modernism.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2024